

נבואות נחום: קול חדש מקולות ישנים¹

הקדמה: נחום – דמותו, זמנו, מבנה הספר והמסר הנבואי שלו

נחום הוא אחת הדמויות הפחות מוכרות מבין נביאי ישראל. ספרו הקטן, שאינו מספר מאומה על חייו האישיים של הנביא,² לא זכה להתייחסות נרחבת לאחר שמצא לו מקום בתוך ספרי נביאי המקרא.³ המסר הפשוט של נבואתו – שה' יבוא להינקם מאשור ויביא למפלת המעצמה – אינו מכיל דברי תוכחה כלפי עם ישראל או קריאה לתשובה, עובדה שהתמיהה מפרשים רבים, והובילה לזלזול על ידי אלו שאינם יהודים.⁴

- 1 הרעיונות המובאים במאמר זה הם עיבוד של דברים מתוך ספרי **אורות בעמק: נחום, חבקוק וצפניה** [אנגלית] שיצא בחורף תש"ף בהוצאת מגיד (ירושלים 2020).
- 2 מלבד היותו 'אלקושי'; לא ברור אם מדובר בשם משפחה או מקום. לפי הערך באנציקלופדיה היהודית באתר דעת: "לדעת הירונימוס... אלקושי הוא מקום בגליל", אבל אחרים טוענים שאלקוש הוא מקום ביהודה. לפי מסורת אחת, אלקוש הוא מקום באשור קדמת נהר חידקל, כשני מיל צפונה מהעיר מוסול בכורדיסטן העיראקית. יש שם מצבה המיוחסת כמקום קבורתם של נחום ואשתו. בעבר, כשעוד חיו יהודים בעיראק, נהגו רבבות לפקוד את קברו של נחום הנביא.
- 3 בתוך כתבי כת קומראן נמצאו שרידים מספר חיצוני המכונה "פטר נחום", שבו המחבר משתמש בדברי הנביא לפולמוס עם אויבי הכת. דברי הנביא לא נכללו בתפילות, ולא במחזור ההפטרות של מסורת ישראל, למעט שני מקרים מהמסורת הארצישראלית העתיקה. לפי מסורת זו, פסוקים מפרקים א'–ב' בנחום נקראו כהפטרה לסדר לב: בראשית ל"ד, סיפור אונס דינה. כמו כן צורפו פסוקים מתחילת ספר נחום לפסוקים מספר מיכה כהפטרה לסדר נג, שמות י"א–י"ב, כח. להרחבה עיינו: מ' כוגן, **נחום – עם מבוא ופירוש**, בתוך: ש' אחיטוב (עורך), **מקרא לישראל – פירוש מדעי למקרא: נחום, חבקוק, צפניה**, תל אביב תש"ן, עמ' 9.
- 4 לדוגמה, דברי אליזבת' אחתמאייר: "We often wish Nahum were not in the canon", ובאופן דומה כתב ג' סמית': "Such is the ... Book of Nahum – thoroughly Oriental in its sense of God's method" and resources of destruction; very Jewish...in the bursting of its long pent up hopes of revenge... "we [the Christian West] should not attribute so much personal passion to the Avenger דעותיהם מייצגות את הדעה הרווחת של המפרשים הנוצרים, ואין זה המקום להאריך. לציטוטים המלאים, עיינו: Julia M. O'Brien, *Nahum, Habakkuk, Zephaniah, Haggai, Zechariah, Malachi*, Nashville 2004, p.27.

גם נסיבות המקום, הזמן וקהל היעד של נאומי נחום אינם ידועים, על אף שכאן, לפחות, יש טווח ברור – לא מוקדם משנת 663 לפנה"ס (שכן נפילת נוא-אמון במצרים מוזכרת בנחום ג', ט), ולא מאוחר משנת 612 לפנה"ס, שבה נפלה נינוה.⁵ בתוך טווח השנים הללו מלכו ביהודה מנשה ויאשיהו, שני מלכים שהיו שונים בתכלית זה מזה. לפי דעת חז"ל, שאותה נאמץ במאמר זה, נחום חי בתקופת המלך מנשה (696–641 לפנה"ס). כך כתוב בסדר עולם פרק כ': "יואל ונחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה, ומפני שלא היה מנשה כשר, לא נקראו על שמו".⁶ אם כן, מדובר בקהל יהודאי שלא שמע את קול ה' ונביאיו במשך עשרות שנים, תחת שלטונו של רודן שהוא נֶפֶל לאשור. איך יצליח הנביא לשכנעם בצדקת דבריו? התשובה טמונה באחת התכונות הספרותיות של ספר נחום.

כבר בשנת 1839 תיאר רוברט לאות' את סגנונו הפואטי והגבוה של נחום: "אף אחד מן הנביאים הקטנים אינו שווה לנחום, בעזות, בלהט ובצניעות. הנבואה שלו יוצרת שיר פשוט ומושלם... זה באמת מלכותי; ההכנה לחורבן נינוה ותיאור נפילתו ושמונו, מתבטאים בצבעים זוהרים ביותר, והם נועזים ומאירים ברמה הגבוהה ביותר".⁷ עם זאת, על אף ההערכה לכישרונו הספרותי,⁸ נעדרת התייחסות לאחת התכונות הבולטות בניסוח המסר הנבואי בספר נחום: שימוש נבון ומתוחכם בנבואות קודמיו.⁹ במאמר זה אטען שמטרת השימוש איננה אסתטית

5 בניגוד לדעת יוספוס, אשר טען שנחום חי בימי יותם בן עוזיה מלך יהודה (קדמוניות היהודים ט, עמ' 239–242).

6 לאחרונה יש נטייה לאחר את דברי נחום לימי יאשיהו, ואפילו לימי האחרונים. למשל, הרב בני לאו מעריך שנבואת נחום נאמרה סמוך לנפילת נינוה (612 לפנה"ס). עיינו בספרו **שמונה נביאים בעבודות אהבה**, ראשון לציון 2016, עמ' 168–178, שם הוא סוקר את הדעות של יהודה אליצור, הרב יואל בן-נון, ועמדת בניינים שהיא דעתו באריכות. מורי הרב יואל בן-נון מקדים את הנבואה לפסח הגדול של יאשיהו (622 לפנה"ס). הוא טוען שדברי נחום נועדו לחזק את לב העם, שפחד מהרפורמה של יאשיהו לטיהור בית המקדש וחיידוש הברית, משום שזכרו שחזקיהו נענש בידי אשור לאחר הרפורמה שלו מאה שנים קודם לכן, ואת החורבן שהותיר אחריו מסע סנחריב. כך כותב הרב בן-נון: "יש רק מאורע אחד בתקופת נחום שאליו מתאימים דברי הנביא, וזהו 'פסח יאשיהו' (מלכים ב כ"ג, כא-כג; דברי הימים ב, ל"ה) – לנוכח החרדה הגדולה ביהודה מפני מסע עונשין כמו 'מסע סנחריב', אמר נחום בדברי עידוד מפורשים: '...לא תִקוּם פְּעָמִים צָרָה'" (מתוך סדרת השיעורים של הרב יואל בן-נון "נביאים מול מעצמות" באתר של ישיבת הר עציון).

7 R. Lowth, *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*, London 1839, p.234 (בתרגום שלי). גם מורי הרב אהרן ליכטנשטיין תיאר באריכות את הכוח הפואטי-רגשי של נחום (דברים שנאמרו כמה פעמים בעל פה).

8 אחיטוב (לעיל, הערה 3), עמ' 5–6, מביא רשימה ארוכה של דוגמאות לכלים ספרותיים בספר נחום, כמו אליטרציה, שרשור, פעלים מורחבים, ועוד. כך גם מנחם בולה בפירושו בדעת מקרא: תרי עשר, כרך שני, ירושלים: 1984, עמ' 8–9.

9 אחיטוב מביא רשימה של מקבילות בין דברי נחום לנביאים אחרים; אחיטוב (לעיל, הערה 3), עמ' 65,

בלבד, אלא היא ניסיון להציג בפני העם הבנה חדשה של מה שעומד להתרחש. ברצוני להצביע על מספר דוגמאות של ציטוט מתוכם בספר נחום, שבו הוא מהפך באופן מכוון את פירוש המקורי של נבואות קודמות על מנת לקדם את המסר שלו. קריאה פשוטה של הספר מגלה שהוא מחולק לארבע יחידות,¹⁰ שהוכנסו תחת הכותרת "משא נינוה":

- א. התיאופניה¹¹ – הנביא מכריז על מידותיו וכוחותיו של הקב"ה (א', ב-ח): המזמור הקצר, שהוא חצי אקרוסטיכון (מאל"ף עד כ"ף, וללא דל"ת), מתאר את מידות ה' מנקודת מבטו של הנביא, הופעת ה' וגילוי כוחו על כל הטבע.
- ב. פנייה ליהודה ולמלכה (א', ט-ב', א'): הנביא פונה ישירות אל קהל שומעיו ("מִה תִּחְשְׁבוּן אֶל ה'"), ומבשר על ישועת יהודה מעול אשור עם קריאה לעם ישראל לשוב ולחוג את חגיהם.
- ג. המלחמה בנינוה ותוצאותיה (ב', ב-יד): תיאור דרמטי של הקרב על נינוה, הביזה של העיר, ולעג למנהיגי נינוה על תבוסתם.
- ד. תוצאות מפלת נינוה (פרק ג): תוצאות המפלה, השלכותיה (כולל נפילת האימפריה האשורית), הצדקה מוסרית להרס.

לפי חלוקה זו, מתגלה התמונה הבאה: ביחידה הראשונה, נחום עוסק במידותיו וכוחותיו של ה', אבל עדיין אינו מציין את מטרת התיאור. ביחידה השנייה, נחום עוסק בבני ישראל (בלשון נקבה) ובמלכם (מנשה, בלשון זכר), כאשר הנביא מוסר מסר שונה לכל אחד מהם: גאולה עתידית לבני ישראל ומפלה למלך. ביחידה השלישית דפוס דומה: הנביא פונה לעם בנינוה (בלשון נקבה) ולאחר מכן למלך נינוה (בלשון זכר). וכן ביחידה האחרונה פונה הנביא לעם בנינוה (בלשון נקבה) ולאחר מכן למלך (בלשון זכר).

יחידה א – התיאופניה

אחרי הכותרת מתחיל הנביא לספר על התיאופניה. המזמור מתחיל בהכרזה על מידות ה', באופן שמזכיר תיאור דומה ומוכר של הופעה א-להית אחרת:

וכן בולה שם, עמ' 9.

10 גם למסורה חלוקה של ארבע יחידות, אך הן שונות מאלו שציינו כאן: פרק א', א-יא מסתיימת בפרשה סתומה; א', יב-יד מסתיימת בפרשה פתוחה, פרק ב' מסתיים בפרשה פתוחה, ופרק ג מסתיים בפרשה פתוחה. החלוקה המוצעת כאן היא לפי התוכן (נושאים) וכן לפי הנמענים (עם ישראל או נינוה/אשור).

11 תיאופניה, מהיוונית העתיקה θεοφάνεια, פירושה: הופעת או התגלות האל לאדם בצורה מוחשית. כאן ה' מתגלה על ידי הבנת מידותיו וגילוי שליטתו על הטבע.

שמות ל"ד, ו-ז	נחום א', ב-ג
<p>וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל נְחוֹם וְחֲנָן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת. נִצַּר חֶסֶד לְאֲלֹפִים נִשָּׂא עֹן וְפִשַׁע וְחִטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה</p>	<p>אֶל קְנוּא וְנִקְם ה' נִקְם ה' וּבַעַל חֶמֶה נִקְם ה' לְצַרְיוֹ וְנוֹטֵר הוּא לְאִיבֵיו. ה' אֶרֶץ אֲפִים וּגְדוּל [וּגְדָל קָרִי] כִּחַ וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה. ה' בְּסוּפָהּ וּבִשְׁעָרָה דָּרְכוּ וְעָנָן אָבַק רְגְלָיו</p>

הדמיון ל"ג מידות של ספר שמות ברור; אך שלא כנביאים אחרים שהשתמשו באותן מידות אבל שמרו בדרך כלל על סדר הופעתן (לדוגמה יואל ב', יונה ד', מיכה ז'), נחום הופך את המידות על ראשן: במקום רחמים, המילה שחוזרת שלוש פעמים היא "נִקְם"; במקום אֶל ש"נצר חסד" מופיע אֶל ש"נוטר הוא לאויביו"; "אֶל רחום וחנון" הופך ל"אֶל קנוא ונוקם". יהודה איזנברג מצביע על כך שמתוך שבע ההופעות של הביטוי "אֶל קנוא" במקרא, שש מתייחסות לעבודת אלילים ולתגובה שתבוא מצד האֶל¹². רק כאן, הביטוי מתייחס לנושא אחר - לעם אחר: אם כן, שינה הנביא נחום את מטבע הלשון הרווח במקרא, והחליף אותו. הוא מתאר את הביטוי "אֶל קנוא" כמתייחס לנִקְמַת ה' מאשור ולא לנִקְמַת ה' מעובדי אלילים. עם זאת נראה ששומעי נבואת נחום לא היו מודעים בשלב זה, של תחילת נאומו, לשינוי שבא לידי ביטוי בנבואה, שמתייחסת לאשור במקום ההטפה הרגילה נגד עבודה זרה. אפשר להניח שהנביא שומר על עמימות מכוונת ומסתיר את נושא נבואתו, כדי שהשומעים יחשבו שהנביא אכן יוצא נגד תופעת העבודה הזרה שהייתה רווחת בימיו, במיוחד תחת שלטונו של מנשה.

נראה שגם הביטוי "ארץ אפים" מופיע כאן במשמעות שונה ואולי אף הפוכה מזו שב"י"ג מידות הרחמים" בספר שמות. שם הוא מופיע באמצע רשימת תכונות הרחמים של ה', אבל כאן, במקום לתאר את ה' כסבלן, או למתן את התיאור המאיים מהפסוק הקודם, נחום מצרף את התואר "ארץ אפים" אל היותו בעל כוח "ונקה לא ינקה", עד שנראה שהיותו "ארץ אפים" מתאר את כעסו המתמשך של האֶל. בכך עונה הנביא לשאלה הסמויה של העם המאזינים לו: אם ה' מלא בנקמה, ומוכן להינקם מהאשורים - מדוע המתין עד עכשיו, אחרי עשרות שנים שבהן ממלכת יהודה הייתה נתונה תחת עקביו של הרודן, ושל מנשה הנִסָּל שלו?

12 מתוך מאמרו של יהודה איזנברג "אל קנוא ונוקם" באתר 'דעת'.

ישעיהו ל"ג, ט	נחום א', ד
אָבֵל אֲמַלְלָהּ אֶרֶץ הַחֲפִיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׂרוֹן כְּעֶרְבָה וְנִעַר בְּשֵׁן וְכֶרְמֶל	גּוֹעַר בֵּימֵי וַיִּבְשָׁהוּ וְכָל הַנְּהָרוֹת הִחְרִיב אֲמַלְלֵ בְּשֵׁן וְכֶרְמֶל וּפְרַח לְבָנוֹן אֲמַלְלֵ
עמוס ט', יג	נחום א', ה
הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וְדֶרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבְעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה	הָרִים רָעְשׁוּ מִמְּנוֹ וְהַגְּבְעוֹת הִתְמוּגְגּוּ וַתִּשָּׂא הָאֶרֶץ מִפְּנֵי וַתִּבֵּל וְכָל יוֹשְׁבֵי בָּהּ

נחום ממשיך בתיאור המיליטנטי של ה' כא-ל לוחם, אך המלחמה מכוונת נגד איתני הטבע – הים וההרים. הסכסוך המתמיד בין הא-ל לים הוא נושא נפוץ במקרא.¹³ אבל בתיאור הקרב נגד ההרים, היערות והגבעות, נחום בוחר להזכיר שני פסוקים מנביאים קודמים, ישעיהו ועמוס. ישעיהו מתאר את הרס הארץ הצפונית על ידי האשורים באזורים היפים בצפון הארץ (הבשן במזרח, הלבנון בצפון והכרמל במערב). בפסוק ד' מדגיש נחום שה' היה אחראי למעשה ההיסטורי הזה – עניין שכנראה היה נתון בסימן שאלה. כי אם ה' חזק יותר מאלילי אשור, למה חרבה הארץ? העובדה שישעיהו היה צריך בזמנו להתאמץ כדי לשכנע את העם כי "הוי אשור שָׁבַט אֲפִי" (ישעיהו י', ה) היא הוכחה לחלחול העמוק של דברי רבשקה לתודעת העם: "מי בָּכַל-אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר-הִצִּילוּ אֶת-אֲרָצָם מִיַּד־כַּיִל ה' אֶת-יְרוּשָׁלַם מִיַּד־י"ח, לה). סביר להניח שהעם קיבל את טענת רבשקה שאלילי אשור גברו על ה'. דברי נחום מזכירים לעם שה' הוא השולט בכול, ולא אלילי אשור.

בתיאור התמוגגות ההרים מפני ה' מזכיר נחום את סיום דברי הנחמה של עמוס. עמוס השתמש בדימוי חיובי, של הרים שקורסים כביכול מרוב התנובה שה' יביא. לעומת זאת, במבט ראשון, נראה שהשימוש של נחום בהתמוגגות הוא שלילי. אבל אפשר להציע שהנביא קורץ כאן לשומעיו, ומבשר להם שהופעת ה' תסתיים בטוב, במפלת אשור ובגאולת ישראל.

יחידה ב – מסר של נחמה לבני ישראל

אחרי התיאופניה, נחום פונה בפעם הראשונה באופן ישיר לקהל היעד המרכזי שלו, הלא הוא עם ישראל. הוא מנבא את סיום השלטון הזר, ומבטיח שהאויב יימחה ולא יקום עוד. הוא פונה אל המנהיג (בלשון זכר), מבטיח לו ירידה אל הקבר באופן בזוי בשל חטאיו,¹⁴ ומסיים באזהרה שבני ישראל ישמרו על חירותם בכך שיקיימו את הפולחן הראוי בבית המקדש.

13 עיינו: ישעיהו נ', ב; נ"א, ט-י; חבקוק ג', ח; תהלים ע"ד, יג-טו; ק"ו, ט; איוב כ"ו, יב, ועוד.

14 אנו רואים את דברי התוכחה של נחום כמקור השראה לתפנית הדרמטית של מנשה בשנת 650 לפנה"ס, כאשר המשרת שהיה בעבר נאמן בחר למרוד באדון האשורי שלו (ראו דה"ב ל"ג).

נחום א', ט	הושע ז', טו	ישעיהו י', כב-כג
מה תחשבון אל ה', כלה הוא עשה, לא תקום פעמים צרה	ואני סרתני חזקתי זרועתם ואלי יחשבו-רע	כי אם יהיה עמך ישאל כחול הזים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה. כי כלה ונחרצה א-דני ה' צבאות עשה בקרב כל הארץ

בשאלה "מה תחשבון אל ה'?" שבה פותח הנביא, מהדהדת האשמה שמטיח הושע בישראל על כך שהם זוממים נגד ה' – "ואלי יחשבו רע"¹⁵. למעשה לא הייתה בזמנו של נחום מחשבה רעה נגד ה', אלא רק הרהורים ומחשבות מוטעות כנגדו, שכביכול אינו מסוגל לנצח את האשורים, כפי שתואר למעלה. לפיכך, נחום מסיים עם ציטוט כמעט ישיר מדברי ישעיהו, שמבטיח כי אשור המתוארת ככלי בידי ה' לביצוע רצונו, גם כן תגיע בסופו של דבר לכליה מוחלטת: כי **"כלה הוא עשה" / "כלה ונחרצה א-דני ה' צבאות עשה"**.

נחום ממשיך להבטיח ולהרגיע את שומעיו שימי השעבוד מגיעים לקיצם. הוא מסיים בציטוט נוסף מנבואות הנחמה של ישעיהו, אבל במקום הטון המנחם, המרגיע והבטוח של ישעיהו, בדברי נחום יש דרישה מהעם למלא את חובותיהם לה' ואזכור האויב שעבר ביהודה, שבה אולי להזהיר את העם שלא יחמיצו את ההזדמנות שניתנה להם:

נחום ב', א	ישעיהו נ"ב, ז
הנה עלי-ההרים רגלי מבשר משמיע שלום קחי יהודה חגיגה שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור- [לעבר- קרי] בך בליעל כלה נכרת	מה- נאו עלי-ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך

יחידה ג - המלחמה בנינו ותוצאותיה

אחרי דבריו המחזקים והמרגיעים לישראל, פונה הנביא באופן ישיר לנינוה המותקפת. בתיאורים פואטיים ודרמטיים, מצייר נחום כל שלב בקרב: החל מהפעם הראשונה שבה נצפה האויב עלום השם, דרך המצור על העיר, וכלה בלחימה רוויית הדם ברחובות נינוה. גם כאן מנצל הנביא את נבואות קודמיו ומטבעות לשון מוכרים כדי לצייר את התמונה שהוא מבקש להציג:

15 יש מפרשים הטוענים שהשאלה כוונה לאשורים (רד"ק, וראו בדעת מקרא). עקב השינויים הרבים בין גוף שני וגוף שלישי בקטע, אימצנו את הגישה שנחום מדבר אל בני ישראל בגוף שני (כך גם כוגן, מקרא לישראל, לעיל, הערה 3) ומדבר על אודות האשורים בגוף שלישי (פס' י: אָפְלוּ קֶשׁ יָבֵשׁ מְלֵא). כך הקריאה רצופה וחלקה יותר, בלי להידרש לנמענים שונים בכל פסוק ופסוק.

ישעיהו כ"ט, ג	נחום ב', ב
וְחִנִּיתִי בְדִוּר עֲלֶיךָ וְצִרְתִּי עֲלֶיךָ מִצָּב וְהִקִּמְתִּי עֲלֶיךָ מִצָּרָת	עָלָה מִפִּיץ עַל פְּנֵיךָ נִצּוֹר מִצּוֹרָה צַפֵּה דָרֶךְ חֲזֵק מִתְנַגֵּם אִמָּץ כַּח מֵאֵד

נחום מזהיר את האשורים שהנה האויב באופק, אבל עדיין לא מזהה את האויב 'המפיץ' האנונימי.¹⁶ מבחינתו ה' הוא הלוחם: הוא שהפיץ את בני ישראל בשל חטאתם (כקיום דברי התוכחה בדברים כ"ח, סד: "וְהִפִּיצָהּ ה' בְּכָל-הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד-קְצֵה הָאָרֶץ") והוא זה שעכשיו עניש את נינוה. גם בקריאתו לנינוה להתכונן לקרב, יש אילוזיות לנבואות קודמות נגד ישראל: ראשית, לציווי להקים צופה, כפי שמובא בישעיהו כ"א ובמיכה ז'. כמו כן, בתיאור ההכנות למצור יש הדהוד של ישעיהו כ"ט, אלא שבישעיהו ה' הוא זה שמחזק את המצור נגד בני ישראל, ואילו נחום שוב מהפך את הנבואה השלילית לחיובית, וכאן ה' מקים מצור נגד אשור, אויבה של ישראל.

הנביא ממשיך:

עמוס ו, ח	נחום ב, ג
נִשְׁבַּע אֲ-דָנִי ה' בְּנִפְשׁוֹ נֹאֵם ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִתְּאָב אֲנֹכִי אֵת גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאֶרְמְנֵתִי שְׁנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֵאָהּ	כִּי שָׁב ה' אֵת גְּאוֹן יַעֲקֹב כְּגֵאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקִקּוּם בְּקִקּוּם וּזְמַרְיָהֶם שִׁחַתוּ

מאה שנים קודם, גינה עמוס את "גאון יעקב" – העושר שהוביל את ישראל לשחיתות, ולציפייה למפלתם.¹⁷ כעת, הופך נחום את משמעותו של צמד המילים, ומבטא בו את כוונת ה' להשיב את הפאר והעושר לבני ישראל על ידי הפלת האשורים המדכאים.

נחום ממשיך בתיאור של נפילת העיר נינוה ותבוסתה. הפולשים מסירים את האלילים מן המקדשים ואת משפחת המלוכה מהארמון, וכעת מתחילה הביזה:

ישעיהו כ"ד, א-ג	נחום ב', י-יא
הִנֵּה ה' בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבּוֹלֵקָה וְעוֹה פְּנִיָּה וְהִפִּיץ יִשְׁבִּיָּהּ. וְהָיָה כְעֵם כִּכְהֵן כְּעֶבֶד בְּאֲדָנָיו כְּשִׁפְחָה כְּגִבְרֵתָהּ כְּקוֹנָה כְּמוֹכֵר כְּמַלְוֵה כְּלוֹנֵה כְּנֹשֶׂה כְּאֲשֹׁר נִשְׂאָ בּוֹ. הַבּוֹק תְּבוּק הָאָרֶץ וְהַבּוֹז תְּבוֹז כִּי ה' דָּבַר אֵת הַדָּבָר הַזֶּה	בָּזוּ כְסָף בָּזוּ זָהָב וְאִין קִצָּה לְתִכּוֹנָה כְּבֹד מִכַּל כְּלֵי חַמְדָּה. בּוֹקָה וּמְבוֹקָה וּמְבֻלָּקָה וּלְבַן נִמְסוּ וּפְקוּ בְרַפְסִים וְחִלְחְלָה בְּכָל מִתְנַגֵּם וּפְנִי כָלֶם קִבְּצוּ פְּאֹרוֹר

16 כנראה יש כאן דו־משמעות – פו"ץ מלשון פיזור, ונפ"ץ שמשמעותו שבירה (ראו כוגן, לעיל, הערה 3).

17 בדעת מקרא מוצע שעמוס מכוון את הביטוי "גאון יעקב" להופעתו בתהלים – "אֵת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֹׁר אָהָב" (מ"ז, ה). אם כן, שימושו של נחום ב"גאון יעקב" הוא מעין החזרת עטרה ליושנה.

הנביא לועג לאשורים – כביכול צועק הוראות לחיילים זרים לבוז את העיר. בתיאור הריקנות הגמורה שתשאיר הביזה, נחום שוב יוצר משחק מילים של לשון נופל על לשון ("בוֹקָה וּמְבוֹקָה וּמְבֻלָּקָה"), דומה לנבואות קודמות (לדוגמה א', י: "סִירִים סִבְכִים וְכִסְבָּאִם סְבוּאִים"). אך נוסף על כל אלה יש כאן אילוזיה לנבואה קודמת, שבה מתאר ישעיהו את חורבנה של ישראל,¹⁸ והיפוך של משמעות אותה נבואה על אויבי ישראל.

יחידה ד – הצדקת עונשה של נינוה

בחלק האחרון מתוארות ההשלכות של נפילת נינוה, והנביא מוסיף פן מוסרי למה שהתרחש, כדי להצדיק את נפילת האימפריה הגדולה. בתיאור של נינוה הנכבשת, נחום אינו פותח בתבוסתה, אלא בכישלונות המוסריים שלה, על ידי ערבוב של קולות שרומזים לאשמות שהטיחו הנביאים בירושלים ובשומרון במאה הקודמת:

נחום ג', א	מיכה ג', י	הושע ז', ג	הושע י"ב, א
הוּי עִיר דְּמִים כְּלָהּ פָּחַשׁ פָּרַק מְלֶאכֶה לֹא יָמִישׁ טָרֶף	בְּנֵה צִיּוֹן בְּדָמִים וּירוּשָׁלַם בְּעוֹלָה	בְּרַעְתֶּם יִשְׁמָחוּ מֶלֶךְ וּבְכַחְשֵׁיהֶם שָׁרִים	סִבְבֵּנִי בְּכַחַשׁ אֲפָרִים וּבְמַרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וַיהוּדָה עַד כִּד עִם אֵל וְעַם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן

אין כאן ציטוט אחד אלא צמד של מונחים שהנביא שואב מנבואות מהמאה הקודמת: "עיר דמים" שמלאה בשפיכות דמים, ו"כלה פחש". גם כאן, יש הפיכת כיוון – מירושלים ואפרים לנינוה.

נחום ג', ג	עמוס ח', ג	ויקרא כ"ו, לז
פָּרַשׁ מַעְלָה וְלַהֲב חָרֵב וּבְרַק תִּנִּית וְרֵב חָלָל וְכַבֵּד פָּגַר וְאִין קֶצֶה לְגוֹיָה יִכְשְׁלוּ [וְכִשְׁלוּ קרי] בְּגוֹיָתָם	וְהִלִּילוּ שִׁירוֹת הַיְכָל בַּיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר אֶ–דְּנִי ה' רֵב הַפָּגֹר בְּכָל מְקוֹם הַשְּׁלִיךְ הַס	וְכִשְׁלוּ אִישׁ בְּאֶחָיו כְּמַפְנֵי חָרֵב וְרֵדֶף אִין וְלֹא תִהְיֶה לָּכֶם תִּקְוָמָה לְפָנַי אֲבִיכֶם

18 רובם המוחלט של המפרשים סוברים ש"הארץ" בישעיהו כ"ד היא ארץ ישראל. ישנה מחלוקת לגבי שאלת זמן החורבן: האם זהו תיאור של פלישת אשור בסוף המאה השמינית לפנה"ס (תרגום יונתן, רד"ק), או של הפלישות הבבליות בסוף המאה השביעית לפנה"ס (אברבנאל), או לעתיד לבוא לפני הגאולה הסופית (רש"י, רד"ק).

בתיאור ההרס אחרי נפילת העיר, נחום מנצל שלוש מילים שונות בתוך פסוק אחד לתיאור המתים הרבים. הנדירה שבהן,¹⁹ המילה 'פגר', מופיעה בשיא הפורענות בנבואת עמוס, בחזון של "כלוב קיץ", שבו ה' מכריז שישים קץ לממלכה הצפונית, ומשתיק את הנביא ומונע ממנו להגן על עמו. התיאור של אנשים שנכשלים ונופלים על גוויות ברחובות מזכיר את התוכחות בפרשת בחוקות.

נחום מכריז כאן: "הֲנִי אֵלֶיךָ נָאָם ה' צְבָאוֹת" (פס' ה). זו הפעם השנייה שבה משתמש נחום בביטוי זה. בפעם הראשונה (ב', יד) המטרה הייתה להבהיר לאשור שה' הוא זה שעמד מאחורי מפלתם. הפעם ה' מכריז שהוא יהיה אחראי להשפלה ולביזוי הפומבי של נינוה, שאותם מצדיק נחום על ידי פירוט החטאים שלהם.

נחום ג', ד-ה	הושע א', ב; ד', יד	מיכה א', ח	יואל ד', ג
מרב זְנוּנֵי זוֹנָה טוֹבֵת חַן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמְכֹרֶת גוֹיִם בְּזוֹנוּתָהּ וּמִשְׁפָּחוֹת בְּכִשְׁפָּהּ. הַנְּנִי אֵלֶיךָ נָאָם ה' צְבָאוֹת וְגִלְתִּי שׁוֹלֵיךְ עַל פְּנֵיךָ וְהִרְאִיתִי גוֹיִם מְעִרְךָ וּמְמַלְכוֹת קְלוֹנְךָ	תַּחֲלַת דְּבַר ה' בְּהוֹשֵׁעַ {פ} וַיֹּאמֶר ה' אֵל הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח לְךָ אִשֶׁת זְנוּנִים וְיִלְדֵי זְנוּנִים כִּי זֹנָה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי ה'... לֹא אֶפְקֹד עַל בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל כְּלוֹתֵיכֶם כִּי תִנְאֲפְנָה כִּי הֵם עִם הַזְנוֹת יִפְרְדוּ וְעִם הַקְדָּשׁוֹת יִזְבְּחוּ וְעַם לֹא יָבִין יִלְבֹּט	וְכָל-פְּסִילִיָּה יִכְתּוּ וְכָל-אֶתְנַנְיָה יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ וְכָל-עֲצָבִיָּה אֲשֵׁים שְׂמָמָה כִּי מֵאֲתָנֹן זוֹנָה קִבְּצָה וְעַד-אֲתָנֹן זוֹנָה יִשְׁוּבוּ ... וְהִכְרַתִּי כְּשָׁפִים מִיָּדְךָ וּמִעֲוֹנוֹנִים לֹא יִהְיֶה-לְךָ	וְאֵל עַמִּי יָדוּ גוֹרֵל וַיִּתְּנוּ הַיֵּלֶד בְּזוֹנָה וְהַיֵּלֶדָה מְכָרוּ בֵּין וַיִּשְׁתּוּ

גם כאן מהפך נחום האשמות שהוטחו אל עבר ישראל על ידי נביאים קודמים, ומשליך אותן כלפי האשורים. השוואת העם היהודי לזונה בוגדנית רווחת במקרא, ומגיעה לשיאה בספר הושע. מיכה מאשים את בני ישראל בזנות, וכן בשימוש בכשפים. רש"י ורד"ק מתארים את הזנות של נינוה באי-נאמנותה בעניינים פוליטיים (רש"י על ג', ד: "שהיו [האשורים] יודעים לפתות את לב מלכי הארץ להתחבר אליהם, וסוף היו כובשים אותם תחתיהם"). מנבואת יואל עולה זיהוי נוסף של הזנות של אשור: לקיחת עבדים ושפחות מהעמים הכבושים, ומכירתם לאחרים.

לסיים, לועג נחום למלך אשור המובס על חוסר היכולת שלו להגן על עמו:

19 המילה 'פגר' מופיעה רק בשלושה מקומות בתנ"ך: כאן, בשמ"א י"ז, מו, ובעמוס ח', ג.

מלכים א כ"ב, יז	נחום ג', יח
<p>וַיֹּאמֶר רְאִיתִי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל נֹפְצִים אֶל הַהָרִים כַּצֵּאֵן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה וַיֹּאמֶר ה' לֹא אֲדַנִּים לְאֵלֶּה יְשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם</p>	<p>נָמוּ רֵעִיךָ מֶלֶךְ אֲשׁוּר יִשְׁכְּנוּ אֲדִירֶיךָ נִפְשׁוּ עִמָּךְ עַל הַהָרִים וְאֵין מִקְבֵּץ</p>

'רועה' הוא תואר שכיח למלך במזרח הקדום. כאן מתרחבת ההשוואה על מנת לכלול גם את שרי צבא אשור, שאינם ממלאים את תפקידם ואינם מגינים על עמם. דברי נחום, שעם בלא מלך דומה לצאן ללא רועה, מזכירים את דברי מיכיהו בן ימלה נגד אחאב בפסוק המובא לעיל מספר מלכים - ושוב, במקום שהנבואה בספר מלכים מכוונת לישראל, נחום מפנה אותה לאשור.

סיכום

ראינו שעל רקע הספרות הנבואית שקדמה לו, ובצורה חכמה ומחושבת, שוזר הנביא נחום את המסר שלו בדברי הנביאים שקדמו לו. עם זאת, אין כאן העתקה סתמית, או ניסיון להוסיף סמכות לדבריו בציטוטים ממקורות עתיקים ומקובלים בתודעת העם. ראינו כמה וכמה מקרים שבהם נחום לוקח נבואה קודמת, והופך אותה על ראשה - כאשר לפעמים משמעות המילים עצמן מתהפכת, ולעיתים הנמען מתהפך מעם ישראל לאויב המדכא אשור. החתירה של נחום תחת משמעותה הקודמת של הנבואה אינה ספרותית בלבד; הוא מבקש להמציא תמונה שונה לגמרי מזו שהציגו קודמיו. נחום מבשר על סיום עידן העונשים והפורעניות הקודמות ועל תחילת הגאולה. כפי שהוא גואל את המילים ממשמעותן בהקשר המקורי שלהם, כך ה' גואל את עם ישראל.